Kapcsolatok, kontrasztok

CSATA ADÉL*

18. SZÁZADI ERDÉLYI MAGYAR ÉS ROMÁN ÉRTELMISÉGIEK KAPCSOLATÁRÓL A BUDAI EGYETEMI NYOMDA KIADVÁNYAINAK SZEREPE A ROMÁNOK IDENTITÁSÁNAK ERŐSÖDÉSÉBEN

Kulcsszavak: *román–magyar kapcsolatok, Budai lexikon, szótár, kulturális fejlődés*

A dolgozat első része néhány 18. századi erdélyi román és magyar értelmiségi kapcsolatának vázolását hivatott bemutatni, felhasználva az Engel Károly hagyatékában¹ található anyagokat is. A második, terjedelmesebb rész kitér a budai Egyetemi Nyomda kiadványainak szerepére a románság kulturális életében, különös figyelmet fordítva a románok négy nyelvű szótárának, a *Budai lexikon*nak bemutatására, ill. a körülötte felmerülő, s esetenként ma is megválaszolatlan kérdésekre.

Engel (Köllő) Károly (1923–2002) irodalomtörténész, a Román Akadémia kolozsvári fiókja kutatója jelentős mennyiségű hagyatékát az EMKE – Szabédi-ház őrzi. A korpusz rendkívül széles körű anyagot fog át, mondhatnók, hogy több irodalmi korszakot, századot érint, s tematikáját tekintve is rendkívül sokszínű: az irodalomtörténeti, komparatistikai vonatkozású anyagok mellett azonosíthatók a művelődéstörténeti és az egyházi vonatkozású írások is. Engel kutatásai többnyire a román–magyar kapcsolatok feltárására irányultak, bár nem kizárólag, hiszen foglalkoztatta a francia irodalom 18–19. századi erdélyi recepciója is.

Munkakörének, érdeklődési körének megfelelően a 18. századi magyar és román tudósok kapcsolatát is kutatta. Konkrét példaként említhetjük a Școala Ardeleană (Erdélyi Iskola) egyik tagjának, Gh. Șincainak Kovachich Márton György történetkutatóhoz fűződő kapcsolatát. Bár a hagyatékban a kérdéskörre vonatkozó anyag kevés, s csak bizonyos problémát érint, jelen tanulmány révén megpróbálunk néhány adatot hozzátenni a fentebb említett tudósok kapcsolatának árnyalásához, figyelembe véve más, román–magyar vonatkozású kérdéseket is, különös tekintettel a tudományszervező törekvésekre.

A fentebbi tudósok kapcsolatának megvilágításában Engel Windisch Éva segítségét kéri (aki Kovachich munkásságát, forráskiadói tevékenységét kutatta): 1968-ban levelet intézett hozzá. Ebben az állt, hogy az erdélyi filológust nagyon érdekli a Kovachich feleségének

* CSATA Adél (1991), doktorandus, Babeș-Bolyai Tudományegyetem, Hungarológia Tanulmányok Doktori Iskola. E-mail: adelcsata@yahoo.com

1 Engel (Köllő) Károly hagyatékát a kolozsvári EMKE – Szabédi-ház őrzi.

szentelt *Memoria posthuma spectabilis et ornatissimae Mulieris Joannae Bapt. Kovachich natae Hajóssy, Vatum coaevorum, potissimum Hungarorum polyglottis Poematibus celebrata* című gyűjtemény román verse, s úgy véli, hogy ennek szerzője „a klasszikus metrumok kezelésében járatos és népe nyelvét rajongásig szerető polihisztor”, Gh. Șincai.² Köllő Károly tehát Windisch Éva segítségét kéri a kérdés megvilágításában, s egyben nemrég megjelent tanulmányának különnyomatát.

Windisch elküldi Engelnek *Versgyűjtemény Kovachich Márton György felesége emlékére* c. írását, s mellé márciusban kelt levelét. Az említett Windisch-tanulmányban Kovachich Márton György első feleségének szentelt versfüzéről van szó. A Kovachich munkásságát kutató filológus a kolligátum felépítését, a versek keletkezésének okát, a versírók személyét vizsgálja. A tanulmányban megállapítja, hogy a versszerzők sorában számos magyarországi és erdélyi verselő neve előfordul, s a versek nyelvi változatosságára is rámutat: magyar, latin, német, román, olasz, francia stb. nyelvű költemények is előfordulnak benne.³ Windisch Éva levelében ezt írja: „Sajnos a cikk csalódást fog okozni: a vers szerzője ti. nem Sinkai [...], hanem Popp Vazul, s ez bizonyára csökkenti érdeklődésüket. Szándékom volt megkérdezni, érdekli-e magukat a vers ilyen körülmények között is”.⁴

Úgy tűnik, hogy a román–magyar kapcsolatokat kutató filológus feltételezéseit cáfolják Windisch Éva kutatásai, s emiatt felmerül a kérdés, hogy aktuális-e a kedvezőtlen eredmény folytán is Engel s így a Román Akadémia érdeklődése a téma iránt. A Kovachich-kutató filológusnak életrajzi érvei vannak: jelzi, hogy Kovachich és Șincai kapcsolata olyannyira megromlott, hogy Kovachich válópere során Șincai ellene tanúskodott. Windisch azt is hozzáteszi, hogy nem foglalkozott mélyrehatóan a két tudós kapcsolatának kutatásával, ill. hogy egy esetleges budapesti utazás alkalmával Engel kutathatná ezt a kérdéskört.⁵ Engel válaszlevelét nem ismerjük, s a hagyaték nem tartalmaz 1968 utáni, a témára vonatkozó írást, viszont egy 1966-os tanulmánya Gh. Șincai nagyváradi kapcsolatait taglalja, különös figyelmet fordítva életrajzi elégiájára. Ebben a tanulmányban az erdélyi tudós megemlíti, hogy a román értelmiségi kapcsolatban állott Aranka György körével.⁶ Ez utóbbi kijelentés különösen érdekes, hiszen mások véleménye szerint az „erdélyi triász” tagjai nem Aranka körével, hanem magával Arankával tartottak fenn kapcsolatot. Jelen írás ezeknek a kapcsolatoknak egy-egy szegmensét szeretné felfedni, a teljesség igénye nélkül.

A román–magyar irodalmi, kulturális kapcsolatokat bemutató kötetekben, tanulmányokban helyenként fel-felbukkannak olyan kijelentések, amelyek a 18. század végi, 19. század eleji erdélyi magyar és román tudományos intézmények vagy tudósok együttműködésére vagy együttműködési kísérleteire hívják fel a figyelmet. Néhány esetben azonban, a kutató bosszúságára, ezeket a kijelentéseket nem támasztják alá érvek. Csak hogy néhány példát említsünk: Domokos Sámuel *Magyar–román irodalmi kapcsolatok* (1985) című kötetében olvashatjuk azt

2 ENGEL Károly levele Windisch Évához. Kvár, 1968. 01. 10., Szabédi-ház (a továbbiakban Sz.-h.), Engel-hagyaték (a továbbiakban: E.-h.), Engel Károly levelei V, W...-hez, II./9.

3 WINDISCH Éva: *Versgyűjtemény Kovachich Márton György felesége emlékére*. Sz.-h., E.-h., 7. doboz/42/c tétel, 206.

4 WINDISCH Éva levele Engel Károlyhoz. Bp., 1969. 03. 08., Sz.-h., E.-h., 7/42/c.

5 Uo.

6 ENGEL Károly: *Nagyváradi vonatkozású széljegyzetek Gheorghe Șincai életrajzi elégiájához*. Sz.-h., E.-h., 7/42/b, 5.

az állítást, miszerint az Erdélyi Iskola (Școala Ardeleană) egyik képviselőjének, Petru Maior-nak tudományos pályája 1808-tól, Pestre kerülése kezdetétől teljesedett ki, attól kezdve, hogy az Egyetemi Nyomdában kezdett dolgozni. Itt került kapcsolatba a kor neves történészeivel, Aranka Györggyel, Benkő Józseffel, Katona Istvánnal, Kovachich Györggyel, Tertina Mihállyal stb.⁷ A továbbiakban felsorolja az említett műveit, viszont azt, hogy mire alapozza kijelentését, nem osztja meg az olvasóval. Nincs ez másként Beke Györgynek *Vallásháború Erdélyben* (1992) c. írásában sem. Beke ezt írja: „A Școala Ardeleană nagy triásza néha személyes, még inkább levélbeli kapcsolatot tartott fenn a magyar nyelvű művelő Aranka Györggyel, a magyar történész Benkő Józseffel”.⁸

Az eddigi kutatások (Jancsó Elemér, Enyedi Sándor, Biró Annamária) rámutattak arra, hogy Aranka milyen széles körű levelezést folytatott kora tudósaival, nemzetiségi, felekezeti kérdéseket figyelembe nem véve, azonban a kutatás jelenlegi állása szerint nem tudunk olyan levélről, amely Aranka és az erdélyi triász valamely tagja közötti közvetlen kapcsolatra világítana rá. Igaz, a társaságnak voltak román tagja is, de nem Petru Maior vagy Gh. Șincai személyében. Koszta István és Ioan Piuariu Molnár (müllersheimi Molnár János) voltak a román tagjai a társaságnak, ahogy erre rámutat Aranka névsora is.⁹ Mi több, Aranka feladatot is szánt Molnárnak a X. gyűlés jegyzőkönyve szerint, 1794 májusában. A társaság titkára reméli, hogy Molnár román nyelvű magyar nyelvtant fog összeállítani Pap István segítségével.¹⁰ Újabb kutatások tárgyát képezheti, hogy Molnár elfogadta-e az ajánlatot, vagy, hogy milyen kapcsolatot tartottak fenn a tudósok, most viszont arra próbálunk rávilágítani, hogy ki révén, hogyan szerezhettek tudomást egymásról ezek az erdélyi magyar és román tudósok.

Tertina Mihály nagyváradi tanár, katolikus pap leveleinek tanúsága szerint kapcsolatban állt kora tudósaival. Nemezszer barátaitól kért támogatást tudós köre valamely tagjának. Szinnyei József *Magyar írók élete és munkái* című kiadványában Sinkai György Gáborról (Gheorghe Șincai) szóló szócikkében olvashatjuk, hogy ez a Wass családnál való nevelősködése után Nagyváradra került Darabant¹¹ püspökhöz, Szinnyei azt is hozzáteszi, hogy a váradi környezetben Șincai megismerkedett a későbbi görögkatolikus püspökkel, Samuil Vulcannal, ill. más egyházi személyekkel és tanárokkal: Szilágyi Sámuellel, Corneli Jánossal, Vitéz Farkassal, Tertina Mihállyal. Johann Christian Engel ez időben dolgozott a két román fejedelemség történetén; „érdekes adatokat e kör szolgáltatott számára”.¹² A fentebb említett értelmiségiek bizonyára kedvezően hatottak Gh. Șincaira, s ebben a társaságban lehetőség kínálkozott arra, hogy tudományos munkájához segítséget kapjon, ismereteit bővítse.

Mielőtt tovább mennénk, röviden ismertetnünk kell Darabant püspök szerepét a XVIII. századi tudományos életben. Itt különösen Camil Mureșanu *Câteva date despre episcopul de*

7 DOMOKOS Sámuel: *Magyar–román irodalmi kapcsolatok*. Gondolat, Bp., 1985. 172. <http://mek.oszk.hu/01300/01370/01370.pdf> (letöltés: 2016. 11. 14.)

8 BEKE György: *Vallásháború Erdélyben*. Tiszatáj XLVI(1992). 11. sz. 44. http://epa.oszk.hu/00700/00713/00015/pdf/tiszataj_EPA00713_1992_11.pdf (letöltés: 2016. 11. 14.)

9 JANCÓSÓ Elemér: *Az Erdélyi Magyar Nyelvűművelő Társaság iratai*. Akadémiai, Buk., 1955. 353.

10 Uo. 167.

11 Ignățiu Darabant (1738–1805): nagyváradi görögkatolikus püspök, a románok érdekeinek előmozdítója, a *Supplex Libellus Valachorum* egyik összeállítója volt.

12 SZINNYEI József: *Magyar írók élete és munkái*. <http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/> (letöltés: 2016. 11. 15.) Érdemes megjegyeznünk, hogy a román szakirodalom Gheorghe Șincai magyarokkal való kapcsolatainak említésekor Szinnyei munkáját veszi alapul.

Oradea Ignatie Darabant c. munkájára támaszkodunk. Mureșanu kiemeli, hogy a 18. századi Nagyvárad Balázsfalvával együtt az erdélyi román tudományos élet kulcsfontosságú helyszíne volt, s ez a vezető szerep többek között Darabant görögkatolikus püspök nevéhez köthető. Darabant volt az, aki lerakta az alapjait a váradi tanítóképző főiskolának (ezt később utóda valósította meg); görögkatolikus papnevelődést hozott létre, a császári ház anyagi támogatását élvezte tervezete kivitelezésében; egy román líceum megalapításáért fáradozott, ill. elindította a váradi katedrális építését, s mindemellett állandó kapcsolatot tartott fenn az Erdélyi Iskola tagjaival, anyagilag is támogatva őket. A tanulmány szerzője a püspököt felvilágosult, nagylelkű személynek tartja.¹³ Nem mond mást erről Tertina sem Aranka Györgynek címzett, 1798-as latin nyelvű levelében. Ebben felhívja a Társaság figyelmét arra, hogy a püspök tudománypártoló ember, számos irodalmár élvezi a pártfogását, s biztos nem tagadná meg a társaság támogatását sem. Emellett említést tesz a püspök belényesi papírmalmáról is.¹⁴ Úgy tűnik, hogy Aranka és a társaság ad Tertina szavára, hiszen a levélben javasoltakat a társaság jegyzőkönyvbe is veszi.

Tertina levelét a társaság XXXIV. gyűlésének jegyzőkönyve említi. A jegyzőkönyv vonatkozó részében ez áll:

„(olvastatik) váradi professzor Tertina úr levele, melyben jelenti, hogy a küldött darabot elvette s a hivatalt örömmel elfogadja, szolgálatait előbbeni ajánlásainak teljesítésében ígéri, és némely barátságos utasításokat ad. Ajánlásait elvárja a Társaság. A megnevezetteknek adassék hivatal s a munka küldessék meg, akik ezek: 1. Letenyei János úr Pécsen [...], 2. Barna Mihály [...], 3. Mélt. Darabant Ignác excellentiája (Magnus Varadiensis Episcopus Graeco-Catholicus)”.¹⁵

A bejegyzés után az áll, hogy a Nyelvművelő Társaság munkáinak első darabját el kell küldeni az említetteknek, ill. információkat kell kérni a belényesi papírmalomról, pontosabban a malom leírását és a működésére vonatkozó „mesterségbeli szókat” román, magyar és német nyelven a szótár¹⁶ számára. Ezenkívül a jegyzőkönyv azt is említi, hogy a görögkatolikus püspököt fel kell kérni a Társaság támogatására.¹⁷ Hogy sor került-e erre a levélváltásra, nem

13 CAMIL MUREȘANU: *Câteva date despre episcopul de Oradea Ignatie Darabant = Emlékkönyv Egyed Ákos születésének nyolcvanadik évfordulójára*. Szerk. PÁL Judit-SÍPOS Gábor. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kvár, 2010. 206.

14 TERTINA Mihály levele Aranka Györgyhez. Nagyvárad, 1798. 04. 02, Román Állami Levéltár Kolozs Megyei Osztálya, Mikó-Rhédei fond, VII/30.

15 JANCsó: i. m. 268.

16 ARANKA György: *Egy jó Nyelv Szótárnak milyennek kell lennie?*, OSZK, Kt., Fol. Hung. 19, ff. 2–9. Kiadta ÉDER Zoltán *Benkő József nyelvészeti munkássága és az Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság* című munkájában. (Akadémiai, Bp., 1978, 275–284). Aranka ebben az írásában részletezi egy jó szótár megalkotásának elméleti és gyakorlati tudnivalóit. Külön megemlíti, hogy a különböző ágazatokban használt terminusokat, „mesterségbeli szókat” is fel kell venni a tervezett magyar szótárba, akkor is, ha azok más nyelvből kerültek a magyarba. Bizonyára ezért is érdekelték őt a papírmalom működését érintő terminusok.

17 Meg kell jegyeznünk, hogy *A Magyar Nyelv gyámolításában dolgozó Társaságnak Nemes Magyar Országon lévő jolterőinek és Tudós s Leveledző Társainak, kiknek a Társaság Munkáinak kijött Első darabját kezekbe kell szolgáltatni Laistroma* címet viselő lista is megemlíti a görögkatolikus püspököt.

tudjuk, minden esetre sem Jancsó Elemér, sem Enyedi Sándor levélközléseiben nem találunk erre vonatkozó adatot. Itt kell megjegyeznünk, hogy Tertina nem csupán Aranka társaságának előmozdításában vállalt szerepet. Hasonló szerepkör jutott neki Kovachich Márton György társaságát tekintve is. Windisch Éva *Kovachich Márton György, a forráskutató* c. munkájában kiemeli, hogy Tertina jelentős szerepet vállalt a tudós alakulat népszerűsítésében, sőt, ő az, aki Kovachich tudós alakulatának működéséről tudósítja az Erdélyi Magyar Nyelvvelő Társaság titkárát, ill. buzdítja Kovachichot, hogy küldje el Arankának a tudományos munkáról való tervezeteit.¹⁸

Amint már említettük a kutatások mostanáig nem mutatták ki, hogy a Társaság felvette volna a kapcsolatot a püspökkel, viszont abban a dokumentumban, amelyben Arankaék feltüntetik, hogy ki kapja meg a Társaság munkájának első darabját, szerepel az „oláh püspök” is (*A Társaság munkái adatnak ki eszerént*).¹⁹ Láthatjuk, hogy Tertina magyarországi, erdélyi tudósokkal tartott fenn kapcsolatot, de nem kizárólag, hiszen Szinnyi Šincairól szóló szócikke Tertinát egyszerre említi a görögkatolikus értelmiségiekkel, egyházi személyekkel, továbbá a románokkal való kapcsolatáról szerezhetünk tudomást néhány levélből is.

A nagyváradi pap, tanár és az Erdélyi Iskola tagjainak kapcsolatáról szólva elmondható, hogy Tertina a pártfogó szerepében tűnik fel, ahogy erre rávilágít néhány levele. Egy ilyen levelet küld Kovachich Márton Györgynek, amelyben Šincait ajánlja Kovachich figyelmébe,²⁰ ill. egy másik levélben Kovachich segítségét kéri I. Corneli görögkatolikus paptanári kinevezéséhez.²¹ Tertina 1806-ban kelt levelében értesíti Kovachichot, hogy Ioan Corneli lelkész, a váradi görögkatolikus tanítóképző tanára elvesztette állását. Tertina szerint az említett kitűnő görögös, tanítási módszere nagyon jó, s nagy büszkesége lenne az Akadémiának, ha kineveznék őt a görög nyelv tanárává. Kovachich pártfogását kéri a megjelölt egyházi méltóságnál, Szerdahelyinél.²²

Gh. Šincai Budára kerülésében jelentős szerepet játszott Tertina professzor. Mind Tertina Kovachich Mártonhoz írott levele, mind Szinnyi József szócikke megemlíti, hogy Šincai hosszú időn át volt az erdélyi román iskolák tanfelügyelője, ill., hogy váradi tartózkodása alatt kapcsolatba került az ottani értelmiségi körökkel, többek között Tertina Mihállyal. Šincai életrajzi elégiájában szentel néhány sort váradi barátainak, így a professzornak is. Az elégiát latin nyelven írta. Ennek címe: *Elegia Nobilis Transilvani Georgii Sinkai de Eadem, AA. LL.*

Ebben az áll, hogy Váradon meg kell keresni mint „jol tevőt” Darabant Ignác püspököt, Tokodi Györgyöt és Hatvani Istvánt. Lásd Aranka György gyűjteménye, Román Állami Levéltár Kolozs Megyei Osztálya, inv. 1153, fond 258, 73. csomó.

18 V. WINDISCH ÉVA: *Kovachich Márton György, a forráskutató*. Kiadta az MTA Történettudományi Intézete, Bp., 1998. 73–78. Kovachichék plánumáról lásd bővebben: EGYED Emese: *Ideál vagy utópia? Kovachichék Planuma* (1814) = *Emlékkönyv Egyed Ákos születésének nyolcvanadik évfordulójára*. Szerk. PÁL Judit–SIPOS Gábor. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kvár, 2010. 85–89.

19 JANCÓSÓ: i. m. 220.

20 TERTINA Mihály levele Kovachich Márton Györgyhez. Nagyvárád, 1803. 10. 03. Közreadta VERESS Endre *Note si scrisori šincaiene*. Bucuraști, 1927.

21 TERTINA Mihály levele Kovachich Márton Györgyhez. Várad, 1806. 05. 08. Közreadta VERESS Endre *A budai Egyetemi Nyomda román kiadványainak dokumentumai 1780–1848*. Akadémiai Kiadó, Bp., 1982. 107.

22 Valószínű, hogy Szerdahely/Szerdahelyi György Alajosról van szó, aki 1784-től egyetemi főgimnáziumi igazgató és a helytartótanács tanulmányi bizottságának tagja volt. (SZINNYEI József: *Magyar írók élete és munkái*. <http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/>) (letöltés: 2016. 11. 14.)

*Philos. et Theol. Doctoris Romani, in Magno Transilvaniae Principatu Scholarum Vernacularum Valachico-Catholicarum Emeriti Directoris, data ad Auctorem Orodias, Magno-Varadino ipso Festo die. S. Michaelis Archangeli A. 1803. ex Episcopali Darabanthiano Tusculano.*²³ Az elégia Tertinára, ill. Perecsenyi Nagy Lászlóra vonatkozó része elég terjedelmes, ezért csak néhány sort idézünk annak érdekében, hogy rávilágítsunk a tudósok viszonyára:

„Tertina, tu făcătorul de bine al junimii ungare
Cel ce-a gonit oarecînd din astrele nalte pe demoni
[...]
Să-ți ocrotească de-a pururea casa și însuți pe tine!
Fii tu al meu, eu al tău și cu Nagy, bunul nostru prieten
Domnul păzească-te și-mplinească-ți dorințele tale”.²⁴

Meg kell jegyeznünk, hogy az *Elégia* elején Şincai tanulóéveiről is szól, így a műben a marosvásárhelyi kollégium is helyet kap: „Nutriit Agropolis”. A szerző az *Elégiához* lábjegyzeteket fűz. Marosvásárhely esetében elmondja, hogy a város a Királyi Tábla székhelye, itt van a neves katolikus gimnázium és a református kollégium, ill. itt működik a Magyar Nyelművelő Társaság, amelynek állandó titkára a híres-neves polihisztor, zágoni Aranka György. Teleki Sámuel könyvtárát is megemlíti, amely 1802-ben létesült.²⁵

Bizonyára ez a néhány sor készíthette Kocziány Lászlót arra a kijelentésre, miszerint Aranka és Şincai (még annak tanfelügyelősége idején) kapcsolatot tartott fenn.²⁶ Véleményem szerint ez a néhány sor nem értelmezhető a közvetlen kapcsolat jeleként, hiszen az erdélyi magyar és román tudós között váltott levelekről nincs tudomásunk, ill. Şincai számos más, az EMNYT-vel kapcsolatban álló személytől értesülhetett a társaság meglétéről és működéséről, így Tertinától, Kovachichtól, J. Chr. Engeltől is, éppen ezért helytállóbbnak találom Engel Károly kijelentését, amely szerint Şincai Aranka körével állt kapcsolatban, nem magával Arankával.

Visszatérve a Kovachich Mártonhoz szóló levél tartalmára, ebben Tertina röviden ismerteti Şincai addigi életpályáját: közli, hogy alig néhány nappal korábban érkezett Nagyváradra, doktori címét Rómában szerezte teológiából és filozófiából, az erdélyi görögkatolikus normaliskoláknak volt tizenkét éven át tanfelügyelője. Közben az egyházi pályát elhagyta, kitűnően beszél latinul, görögül, olaszul, románul, németül és középszinten ruténul. Ezenkívül megemlíti, hogy a románok történetének megírásával foglalkozik, s a pesti, budai könyvtárak

23 A művet először Perecsenyi Nagy László jelentette meg *Orodias* c. kötetében, majd később Al. Papiu Ilarian *Vietia, operele și ideele lui Georgiu Sincai din Sinc'a* (!) c. munkájában. Az *Elégiának* egy töredékét Theodor Naum fordította.

24 Gheorghe ŞINCAI: *Elegia nobilului transilvănean George (!) Şincai* (tradus de Theodor Naum) = *Școala Ardeleană. Poezii. Proză. Tălmăciri*. Szerk. GHERMAN Mihai. Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1977. 58. Magyarul így fordíthatnók: Tertina, te, magyar ifjak jötevője/Ki az égből a démonokat űzte/Őrízze meg házad s téged/Barátom légy, s én a tiéd, s Nagynak is/Isten tartson, s vágyaidat adja meg.

25 Alexandru PAPIU ILARIAN: *Vietia, operele și ideele lui Georgiu Sincai din Sinc'a*. <http://www.bjmures.ro/bd/P/001/27/P00127.pdf>, 111. (letöltés: 2016. 11. 15.)

26 Szerk. CHIOREAN Ioan–KOCZIÁNY Ladislau–NIȚU Valeriu–PLOEȘTEANU Grigore: *Profiluri Mureșene I*. Târgu-Mureș, 1971. 46.

lehetőséget adnának a további információgyűjtésre. Tertina leírásából kiderül, hogy mind a világi, mind az egyházi történelemben jártas a román értelmiségi, jó munkabírásu, s akár Kovachichnak is hasznára lehet munkájában, vagy esetleg beajánlhatná őt az Egyetemi Nyomdához mint cenzort és korrektort. Végül hozzáteszi, hogy Darabant is nagyon hálás lenne a segítségéért.²⁷

Tertina ajánlása meghallgatásra talált, hiszen rövid időn belül Şincai Kovachich házába került. Úgy tűnik, hogy a történetkutató Kovachich barátaival is megosztotta, kit lát vendégül, hiszen későbbi levelében J. C. Engel kéri Kovachichot, hogy segítse őt hozzá néhány, a Şincai birtokában lévő, történeti anyag megszerzéséhez, mert szüksége lenne rá a románok történetének kiadásához.²⁸ Néhány hónap után Şincai az Egyetemi Nyomdához kerül korrektornak.

A BUDAI LEXIKON MEGJELENÉSE. A BUDAI EGYETEMI NYOMDA SZEREPE A ROMÁNSÁG KULTURÁLIS FEJLŐDÉSÉBEN

Mielőtt rátérnénk a románok többnyelvű szótárának, a *Budai lexikon*nak bemutatására, röviden ismertetnünk kell a román szótárkezdeményeket a 18. században. Ezt Bogdan Harhăţă *The Lexicon of Buda. A Glimpse into the Beginnings of Mainstream Romanian Lexicography*²⁹ c. munkája alapján vázoljuk. A szerző szerint miután Erdély a Habsburg Birodalom része lett, s ilyenképpen a Bánság is, ebben a régióban a románság szempontjából jelentős történeti, filológiai és lexikográfiai művek születtek. Harhăţă megállapítja, hogy a 18. század nyolcvanas éveig kevés szótár született, ezek számát nyolcra becsüli, ugyanakkor a század közepén felfelejlő próbálkozásokat a görögkatolikus papsághoz köti.³⁰ A szerző felsorol néhány szótárkezdeményt a 19. sz. elejéről, amelyek zöme kiadatlan maradt, azonban érdemes megemlítenünk, hogy a többnyire kétnyelvű szótárak mellett Paul Iorgovici már kísérletezett egy négy-nyelvű (román–német–francia–latin) szótár megszerkesztésével; ez ugyancsak kiadatlan maradt, s a szerző szerint kompiláció.³¹ Az említett szótárról még szót ejtünk, azonban előtte térjünk ki a *Budai lexikon*ra, s tekintsük át, hogy mi hívta életre ennek digitalizált változatát. Kérdéseim megválaszolásában Maria Aldea, a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Román Nyelvészeti Tanszékének tanára volt segítségemre, aki a digitalizált változat létrehozásának kezdeményezője volt.³²

A *Budai lexikon* digitalizált változata 2011–2013 között készült. A hálózati változat előszavában Maria Aldea megfogalmazza, hogy a *Lexikon* digitalizálása révén ezt vissza szeretnék volna hozni a körforgásba. Ez a kijelentés arra enged következtetni, hogy az említett lexikográfiai művel csak kevésbé vagy egyáltalán nem foglalkoztak. Arra a kérdésre, hogy mit jelent a körforgásba való visszahozás, Aldea azt válaszolta, hogy a különböző irodalmi vagy

27 TERTINA Mihály levele Kovachich Márton Györgyhöz. Nagyvárád, 1803. 10. 03. Közreadta VERESS Endre *Note si scrisori şincaiene*. Buc., 1927. 18–19.

28 J. C. ENGEL levele Kovachich Márton Györgyhöz. Bécs, 1804. 02. 06. Uo. 20–21.

29 Bogdan HARHĂŢĂ: *The Lexicon of Buda. A Glimpse into the Beginnings of Mainstream Romanian Lexicography*. <http://euralex.org/publications/the-lexicon-of-buda-a-glimpse-into-the-beginnings-of-mainstream-romanian-lexicography/> (letöltés: 2017. 01. 02.)

30 Uo. 284.

31 Uo. 286–287, 290. (Lásd erről a 18. lábjegyzetet)

32 Maria Aldeával való beszélgetésem alapján (2016. 12. 12.). Illesse őt köszönet segítségéért.

nyelvészeti alkotások digitalizálását tekintve Románia nem jár az élen, szemben más, különösen nyugati országokkal. Azt szerették volna elérni, hogy ez könnyen hozzáférhető legyen a külföldi (romanisztikával foglalkozó olasz, francia, spanyol stb.) kutatók számára. A lexikon digitalizálásának gondolata egy franciaországi út során született. Aldea 2004-ben lektorként dolgozott Franciaországban. Itt kapcsolatban állt Valeriu Rusu professzorral, aki a provenç-i egyetem nyelvtanára volt. Az ő könyvtárában találkozott Aldea a szótár 1825-ös kiadásával, s amint elmondta, már a *Lexikon*nal való első találkozás során annak „bűvöletébe” esett. Szorgalmasan olvasni kezdte azt, majd hazatérése után összehasonlította ezt a kolozsvári Akadémiai Könyvtárban, ill. az Egyetemi Könyvtárban talált példányokkal, s meglepődve tapasztalta, hogy annak ellenére, hogy ezek mindegyikén az 1825-ös kiadási dátum szerepel, mégis eltérések figyelhetők meg a kiadások között (szövegtűkör, a sorok tördelése stb.). A felmerülő filológiai kérdésekre máig nem találtak kielégítő választ.

A korabeli recepcióról nem volt konkrét információja Aldeának. Meg kell jegyeznünk, hogy ő csupán passzióból foglalkozott a szótárral, s nem vallja magát lexikográfusnak. A közreadás célját tekintve elmondta, hogy amellet, hogy gyakorlati cél vezérelte a szótár összeállítását (azaz, hogy nyelvet tanuljanak és tanítsanak), ennek ideológiai célja is volt. Itt feltétlenül meg kell említenünk, hogy a nacionalizmus megerősödését hivatott támogatni a szótár azáltal, hogy a latin eredetet igyekezett bizonyítani, sőt, azáltal, hogy a román nyelvet a latinból eredeztette, mai szóval neolatin nyelvnek mondta, felhívta a figyelmet arra, hogy ez rokon a francia, olasz, spanyol stb. nyelvekkel. Ezáltal azt is erősítette, hogy a román nyelv igenis előkelő szinten áll Európában. (Nemcsak a tudományok nyelvével, a latinnal áll kapcsolatban, hanem a művelt európaiak nyelvével is. Ezáltal a román nyelv presztízsét óhajtott erősíteni.) Érdemes megjegyeznünk, hogy a *Lexikon* kapcsán a szakirodalom csak az ismertebb szerkesztők/szerzők nevét említi (Samuil Micu Klein, Petru Maior, Vasile Coloși stb.), s csak ritkán sorolja fel azok nevét is, akik hozzájárultak a szótár munkálataihoz. Ilyen volt Virág Benedek, aki a magyar szavak esetében nyújtott segítséget, vagy Ioan Molnar Halitzki, aki a német résznél segédkezett. A román szótártörténetet illetően a 19. század elejéig csak kéziratos szótárak voltak, mondta Aldea. A 18. sz. vége, 19. sz. eleje még számlál néhány próbálkozást, amint erre rámutat a fentebb említett Harhăta-tanulmány. Paul Iorgovici négy nyelvű, kéziratos szótára kapcsán Aldea felveti a kérdést, vajon nem lehetséges-e, hogy ez beolvadt volna a *Budai lexikon*ba. Mivel ennek holléte nem ismeretes, a fentebbi kérdés megválaszolására további kutatást igényel. Annak érdekében, hogy jobban megértsük a *Lexikon*ban megjelenő írások jelentőségét, röviden reflektálnunk kell a románok által használt betűrendszerek (cirill és latin) jelentőségére.

A használt betűrendszer a románok felfogásában az identitást hivatott erősíteni. Míg az Erdélyi Iskola tagjai a latin mellett érveltek, hiszen a latin betűkben a kontinuitásmélt bizonyítékát vélték felfedezni, addig a cirill betűk mellett érvelő, többnyire egyházi személyek a vallási együvé tartozás (a keleti egyházhoz való tartozás) jelét látták. Az Erdélyi Iskola tagjai arra is rájönnek, hogy nem elég a latin eredetről beszélni, hanem bizonyítani is kell azt, éppen ezért történeti munkák összeállításán kezdenek fáradozni, egységesíteni igyekeznek az ábécét, a szavak etimónjait akarják fellelni, a nyelv művelésére grammatikát, szótárakat kezdenek összeállítani. A románok esetében nem csupán a kultúra fellendítéséről van szó, ők minden törekvésükkel, kiadványukkal a római eredetet igyekeznek népszerűsíteni. Gáldi László *Az erdélyi román tudományos élet magyar forrásai* c. tanulmánya részletesen foglalkozik a románok történeti munkáival és azok kritikai megítélésével. A tanulmány szerzője pozitívan ítéli meg

például Šincai románságtörténetét annak részletes dokumentációja miatt, míg a Petru Maior által összeállított *Istoria pentru inceputul Romanilor din Dacia* (1812, 1834) c. kötetéről elmarasztalóan szól, kiemelve, hogy az ebben megjelent források értelmezése nem ment át a „józan kritika szűrőjén”.³³ Nem célunk ezeknek a történeti írásoknak az elemzése, csupán általuk mutatunk rá arra, hogy a külföldiek megállapításaira a románok megpróbálták válaszolni írásaikkal, s talán ha ezeknek az írásoknak mindegyike napvilágot lát, akkor az Aranka–Schlözer-vitához hasonló helyzet alakulhatott volna ki. Sorin Mitu Paul Iorgovici³⁴ állításait idézve rámutat arra, hogy a korabeli felfogás értelmében a nyelv hanyatlása miatt került a románság kedvezőtlen társadalmi-politikai helyzetbe, de a nyelv művelése, szótárak és grammatikák összeállítása révén a nemzet kulturális presztízse is megerősödhet, amely egyben társadalmi-politikai előrelépést is jelenthet.³⁵ Véleményem szerint túlzás azt állítani, hogy a románság kedvezőtlen helyzete csupán a nyelv „elkorcsosodásának” tulajdonítható. Figyelembe véve azonban a törekvéseket, s ezeknek okait (a római eredet bizonyítására való törekvéseket, amely a románok szemléletében elvezetett volna ahhoz, hogy Erdély negyedik nemzetének tekintésük őket) és módjait, pozitív eredményeket figyelhetünk meg, mint amilyen a románok első négy nyelvű szótárának, a *Budai lexikon*nak a létrejötte.

A román szótár szerkesztésének szükségességét S. Klein megfogalmazza I. Cornelihez intézett levelében, s ebben megemlíti azt is, hogy minden népnek van már szótára, csak a románoknak nincs.³⁶ Veress Endre kiadta az Egyetemi Nyomda román könyvekre vonatkozó anyagát, ennek alapján többnyire rekonstruálhatók a szótár keletkezési körülményei. Ez 1825-ben jelent meg *Lesicon roma'nescu–la'tinescu–ungurescu–nemțescu* cím alatt. A cím alatt egy megjegyzés is található, miszerint a szótárt többen szerkesztették, több, mint harminc év alatt.³⁷ Az Egyetemi Nyomda dokumentumai alapján megfigyelhetjük, hogy a harmincegy-néhány év kicsit túlzás. Domokos Sámuel Veress Endre kötetének előszavában azt állítja, hogy Klein 1801-ben elkezdte a négy nyelvű szótár összeállítását.³⁸ Ezt 1804-ben fejezte be, ahogy erről az Egyetemi Nyomda igazgatóságának címzett levelének dátuma is rávilágít. Ennek kelte 1804. december 21.³⁹ Ugyanebben a levélben a munka szükségességét azzal támasztja alá, hogy egyes térségekben, mint amilyen Arad, a Bánság, Máramaros, Bihar, elengedhetetlen a négy nyelv ismerete.⁴⁰ Az Egyetemi Nyomda Helytartótanácsához intézett levelében hivatkozik a szótár hasznosságára.⁴¹ Bizonyára az érvek elégségesek voltak, mert egy

33 GÁLDI László: *Az erdélyi román tudományos élet magyar forrásai = Magyarok és románok II.* Szerk. DEÉR József–GÁLDI László. Budapest, 1943 (A Magyar Történettudományi Intézet Évkönyve). 415. http://adatbank.transindex.ro/html/alcim_pdf3490.pdf (letöltés: 2016. 11. 20.)

34 PAUL IORGOVICI (1764–1808): bánsági román értelmiségi, a román eredet kutatója.

35 SORIN MITU: *Geneza identității naționale la românii ardeleni*. Humanitas, Buc., 1997. 342.

36 S. KLEIN levele I. Cornelihez (1805. június 30.): „[...] tum per hoc etiam honorem toti nationi facere quod habeat etiam illa dictionarium, quo nulla natio, nisi nostra, et zingarica carebat [...]” Közreadta IACOB Radu *Doi luceferi rătăcitori*. Cultura națională, Buc., 1924. 46.

37 Mára a szótár digitalizált változata is megjelent a Sextil Pușcariu Nyelvészeti Intézet munkatársainak jóvoltából. A következőkben ezt használjuk fel.

38 VERESS Endre: *A budai Egyetemi Nyomda román kiadványainak dokumentumai: 1780–1848*. Bev. DOMOKOS Sámuel. Akadémiai, Bp., 1982. 11.

39 Uo. 68.

40 Uo. 69.

41 Uo. 74.

1805. februári levélben a Helytartótanács előzetes költségvetést kér a nyomdától.⁴² A szótárra előfizetőket is gyűjtenek. Erről árulkodik Fogarasy Benedek Kleinnek címzett 1806-os levele, amelyben arról tájékoztatja a szótár szerkesztőjét, hogy 16 előfizetőt gyűjtött,⁴³ csak hogy Klein hirtelen halála miatt a munkálatok nem folytatódhattak. Az összeállítás éveket vesz igénybe: vagy megfelelő ember nem volt, aki a javításokat elvégezzék, vagy anyagi keret nem volt a kiadásra. Domokos Sámuel előszava rávilágít a történetekre. A továbbiakban erre támaszkodva mutatjuk be a megjelenésig eltelt idő történéseit.⁴⁴ A cenzori állást 1809-től Petru Maior, a triász harmadik tagja foglalta el, s Domokos Sámuel bevezetőjében azt is hozzáteszi, hogy Maior legjelentősebb munkája a Vasile Coloși-féle négy nyelvű szótár. Domokos kifejti, hogy az említett görögkatolikus pap volt, aki Samuil Micu Kleinnek egy időben kezdte írni négy nyelvű szótárát, s Klein halála után megszerezte az Egyetemi Nyomdától annak anyagát bizonyos összeg fejében, ill. saját anyagát ezzel kiegészítve adta be a munkát nyomtatásra. Ez volt Maior első munkája.⁴⁵ A kiadást előkészítő szakasz korántsem volt problémamentes, hiszen Maior itt is, akárcsak fentebb említett románságtörténete esetében, túlságosan érvényesíteni akarta latinista szemléletét. Ennek az lett az eredménye, hogy a Coloși szótárát, amely Gáldi László szerint a Klein anyagával való összeolvasztása után az eredeti kézirat többszörösére nőtt, az eredeti, tehát a két anyag egybedolgozása előtti terjedelmére csökkentette vissza, mert számos tájszót és magyar szót kigyomlált a kéziratból.⁴⁶ Közben a Veress Endre által közreadott dokumentumok egyike arról ad tudósítást, hogy Ioan Piuriu Molnár az Egyetemi Nyomdánál érdeklődik a szerkesztés előmeneteléről. A válaszban arról értesülünk, hogy Coloși halála után újra szüneteltetik a munkát, ugyanis Petru Maior magyar és német tudása gyenge, s emiatt, ill. előrehaladt kora miatt nem tudja folytatni a szerkesztést.⁴⁷ Úgy látszik, hogy a munka felfüggesztése ellenére folyamatosan gyűjtik az előfizetőket, így az EMNYT szász tagja, Krausz András is jelentkezik előfizetőként⁴⁸, akárcsak Angyal György lelkész, aki a szótárra előfizetési díjat küld. Itt megjegyzésként szerepel, hogy a 34 előfizető közül csupán 5 volt román, a többi zalatnai, gyulafehérvári magyar és német tisztviselő.⁴⁹ Úgy tűnik, hogy Angyal György már akkor érdeklődött a szótár iránt, s gyűjtött előfizetőket, mikor azt még Samuil Micu Klein adta be az Egyetemi Nyomdához. Erről árulkodik az a levél, amelyet Angyal Kleinnek küld 1805. szeptember 25-én.⁵⁰ Ebben név szerint is említi a 15 előfizetőt, köztük hivatalokban, közigazgatásban dolgozó személyek, papok vannak. Eltekintünk a nevek részletes felsorolásától, annak érdekében, hogy megkerüljük az olvasásból fakadó hibákat, viszont meg kell jegyeznünk, hogy ezek között volt magyar (Georgius Angyal, Nicolaus Türi, Joannes Tamás, Joannes Angyal, Petrus Darvassy) és német is (Ferdinando Heinrich). Az előfizetők nemzetiségi elosztását tekintve a magyarok domináltak. Láthatjuk, hogy nem csupán a románság érdeklődését keltette fel a szótár, hanem mindazok érdeklődtek eziránt, akik

42 Uo. 76.

43 Uo. 111.

44 Uo. 7–34.

45 Uo. 16.

46 KLEIN Samuelis: *Dictionarium valachico-latinum*. S. a. r., bev. tanulmány GÁLDI László. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Bp., 1944. 263–270.

47 VERESS: i. m. 242.

48 Uo. 256.

49 Uo. 267.

50 ANGAL György levele Samuil Kleinhez. 1805. 09. 25, Biblioteca Academiei Romane, Ms. 470, 44.

a hivatali apparátusban, oktatási szférában dolgoztak, s akiknek hivatalviselése megkövetelte az Erdélyben használatos nyelvek valamilyen szintű ismeretét.

A helyzet megoldására a Román Tudós Társaság ajánlja szolgálatait, természetesen megfelelő fizetség ellenében, amint ez kiderül egy áprilisi levélből.⁵¹ Meg kell jegyeznünk, hogy a szebeni Román Tudós Társaság mögött Ioan Piuaru Molnár állt. Ezt erősíti a tény, hogy a levél Nagyszebenből kelt. Nem kizárt, hogy a szebeni szemészorvos, talán az EMNYT hatására, egy román tudós társaság létrejöttéért fáradozott, azonban a szakirodalom állítása szerint hivatalosan ilyen társaság nem működött.⁵² Molnár 1795-ben állt elő ezzel a tervszel, de a Martinovics-féle összeesküvés után bizonyára szóba sem jöhetett egy ilyen társaság működésének engedélyezése. Láthatjuk, hogy a Nyelvművelő Társaság is csak próbatársaságként működhetett. Egyébként Molnár többször nyilatkozott a Román Tudós Társaság nevében,⁵³ s nem tartom kizártnak, hogy ha nem is hivatalosan, de működött Szebenben egy kisebb baráti kör, amelyben tudományos munka folyt.

Visszatérve a *Budai lexikonra*, Maior halála után a görögkatolikus püspök, aki ekkor Samuil Vulcan volt, azt a Ioan Cornelit javasolta a munkára,⁵⁴ akit Tertina Kovachich Márton György figyelmébe ajánlott.

A románok felismerték aényt, hogy Magyarország, Erdély területén a soknemzetiségű kultúrának köszönhetően megkerülhetetlen ezeknek a nyelveknek az ismerete, különösen, hogy az állandóan változó törvénykezések más-más nyelvet tettek hivatalossá, ill. rendelték segédnyelvvé az oktatásban, s tulajdonképpen a német, latin vagy a magyar nyelv ismerete a románok előtt megnyithatja a kaput a hivatalok betöltésénél, de mindezek mellett a románság kezébe egy komplex munkát ad.

A szótár esetében egy többfunkciós kötetről beszélhetünk. A kötet előszóval indul, román és latin nyelven. A román szöveg latin és cirill betűkkel, hasábosan jelenik meg. Ez röviden vázolja a kiadvány keletkezéstörténetét Samuil Micu Klein munkájától kezdve a megjelenésig. Ebben az előszóban, amely a *Typographia Regia Budensis. Lectori benevoli salutem!* címet viseli latin nyelven, ill. román nyelven a *Crăiasca Tipografie din Buda. Binevoitorului cetitoriu sânăitate!* címet, az ismeretlen szerző, aki az előszót írta, talán az Egyetemi Nyomda valamely munkatársa, megfogalmazza, hogy a kiadvány a szerzők becsületére válik, halhatatlanná teszi őket, ill. ha az olvasó valaminek hiányát érzi, akkor jusson eszébe, hogy a szerkesztők-szerzők olyan úton jártak, amelyen azelőtt senki.⁵⁵ Az előszó révén kiemelhető a mű újdonsága. Többnyelvűsége révén valamiképp az iskolai tankönyvek két- vagy többnyelvű megszerkesztési módját viszi tovább, kiegészítve más elemekkel, mint amilyen Petru Maior terjedelmes tanulmánya az ortográfiáról, amelyet megelőz az ortográfiához szánt előszó. Ezek a kötetben latin nyelven jelentek meg, azonban a digitalizált változat esetében románra is lefordították. Ezt a román nyelvű szöveget fogjuk felhasználni az ismertetéskor. Az előszó címe *Ortografia*

51 VERESS: *i. m.* 263.

52 Lucian BLAGA: *Gândirea românească în Transilvania în sec. al XVIII-lea*. Ed. Științifică, Buc., 1966. 208; I. TÓTH Zoltán: *A román nacionalizmus első százada*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 1998. 298., http://adatbank.transindex.ro/html/alcim_pdf1411.pdf (letöltés: 2016. 11. 19.)

53 I. TÓTH: *i. m.* 298.

54 VERESS: *i. m.* 16.

55 *Lexiconul de la Buda, Cuvânt înainte*: <http://www.bcucuj.ro/lexiconuldelabuda/site/intropages.php?chapter=CuvantInainte> (letöltés: 2016. 11. 20.)

*română sau latino-română, împreună cu o cheie cu care se poate ajunge la originea îndepărtată a cuvintelor.*⁵⁶ Maior azzal kezdő az előszót, hogy már lassan negyven éve annak, hogy a román nyelvészeknek nem sikerült közös nevezőre jutnia a román nyelv írásmódját tekintve, nem sikerült határozottan állást foglalni a latin vagy cirill betűs írásmód mellett. Maior szerint egyesek a magyaros írásmódot részesítették előnyben a román nyelv esetében, mások a németet, ugyancsak mások a különböző régiók írásmódjait, azonban ezek közül egyik sem felel meg a románnak, arról nem is beszélve, hogy ez a variabilitás igencsak megnehezíti annak a dolgát, aki a román nyelv elsajátítására törekszik. Maior azt mondja, hogy egy olyan írásmódot kell kialakítani, amely megfelel a román nyelv természetének, s amely vele hasonló. Ez nem más, mint az olasz. Amellett, hogy az olaszt egész Európa ismeri, nagyon fontos, hogy ez áll a legközelebbi rokonságban a román nyelvvel mind a szavak kiejtése, mind azok írásmódja szempontjából. Néhány példát is felsorol. A példák révén megállapítja a szerző, hogy a magyaros vagy németes írásmódot alkalmazva elfednék a szavak eredetét, mi több, a magyaros vagy németes írásmód révén szaporodna a betűk száma. Azt is hozzáteszi, hogy bár a román az olasszal mutatja a legtöbb rokonságot, azért a román még hordoz olyan latin sajátosságokat, amelyeket az olasz már nem. Ezt fejtegetve eljut arra a következtetésre, hogy a román régiségében meghaladja a mai neolatin nyelveket. Az előszó zárlatában Maior előrevetíti a tulajdonképpeni értekezés tartalmát: bemutatja a szavak, szótagok megváltozását, ezáltal rámutatva azok latin eredetére és a régi latin nyelv sajátosságaira, amelyeket akkor már csak a román őriz, ennek révén hangsúlyozva a román nyelv legősibb voltát mint neolatin nyelv.

Ezt követi a hat fejezetre osztott, terjedelmes értekezés, majd egy dialogikus formában írt szöveg a román nyelv formálódásáról. A beszélgetés a nagybácsi és az unokaöcs között folyik. Ez mind latin, mind cirill betűs írásmóddal megjelenik, hasábosan. A kérdés-felelet módszer révén Maior az átlagember számára is érthetővé akarja tenni a román nyelv és nemzet kialakulásának történetét, nem csupán a tudósok számára, akik ezt megérthetik a terjedelmes traktátus révén is.

Meg kell jegyeznünk, hogy a beszélgetés során némi zavar, ellentmondás lesz megfigyelhető: mikor az ifjú arról érdeklődik, hogyan lehetséges az, hogy a franciák, spanyolok, a románok nem értik egymást, holott mindezek a népek a rómaiak uralma alá kerültek, s nyelvük a latinból alakult ki, a nagybácsi azt válaszolja, hogy Dacia a rómaiak betelepедtekor teljesen puszta volt, s bár igaz, hogy hosszabb-rövidebb ideig betelepедtek ide bizonyos barbár népek, de ezekkel a rómaiak, akik a vulgáris latint beszélték, nem keveredtek,⁵⁷ nem úgy, mint ahogy ez történt francia és spanyol területeken. Néhány lappal előbb azonban azt mondja a nagybácsi, hogy a rómaiak egytől egyig kiirtották az itt lakó dák lakosságot,⁵⁸ tehát e szerint a variáns szerint mégsem volt lakatlan Dacia területe.

A fentebb idézett részletek ellentmondásai rávilágítanak arra, hogy történt ami történt, akár lakatlan volt Dacia területe, akár a rómaiak tették azzá, a román nyelv ősi formája rezisztens volt a változásokra. Arra is rámutat a nagybácsi, hogy ameddig a románok a cirill betűket használják, nem is fog megmutatkozni a szavak latin etimonja, s tehát hozzá, hogy a római

56 Magyarul így fordíthatnók: Román vagy latin–román ortográfia (megoldó)kulccsal, amely révén a szavak régi eredetéhez juthatunk.

57 *Lexiconul de la Buda, Dialogu' pentru inceputul linbei română*, <http://www.bcucluj.ro/lexiconuldelabuda/site/intropages.php?chapter=Dialogul>, 65. (letöltés: 2016. 11. 20.)

58 Uo. 63.

rokonság sem. Itt kell megjegyeznünk, hogy a szövegben a nagybácsi többször hivatkozik saját maga, azaz Petru Maiornak történeti munkájára (*Istoria pentru începutul românilor din Dacia*, 1812). Tulajdonképpen a szöveg Maior latinításefegását támasztja alá, s ezáltal a románág identitását próbálja erősíteni. Ezután a tulajdonképpeni szótár következik. A szavak esetében feltünteteti ezek nemét és többes számú végződését. Ez után megmagyarázza az adott szót, ill. megadja annak latin, magyar és német megfelelőjét. A többjelentésű szavak esetében az összes jelentést feltünteteti, ill. ezek lehetséges előfordulását szószerkezetekben, természetesen minden nyelven.

Összegzésképpen elmondható, hogy egy igen komplex munkáról van szó, amely még mai nap is megválaszolóra váró kérdések egész tárházát nyújtja a kutatónak, legyen szó akár irodalomtörténeti (keletkezés- és recepciótörténet), akár nyelvészettörténeti vonatkozásokról.

ABOUT THE HUNGARIAN-ROMANIAN RELATIONS OF TRANSYLVANIAN INTELLECTUALS FROM THE XVIIITH CENTURY THE ROLE OF PUBLICATIONS AT UNIVERSITY PRESS FROM BUDA IN THE STRENGTHENING IDENTITY OF ROMANIAN CITIZENS

Keywords: *Romanian-Hungarian relations, Lexicon of Buda, cultural development, dictionary*

The first part of the study presents the indirect relations of Gh. Șincai, member of the Transylvanian School with the Society for the cultivation of the Hungarian language in Transylvania and with Aranka György. Through the presentation of relations, we have tried to outline how the Transylvanian Hungarian intellectuals could help the work of the Romanian scientist and how contributed to his nomination of reviser and censor of the University Press of Buda in the first place. The second part of this academic paper deals with the Romanians four languages Lexicon, paying attention especially to the strengthening of the Romanian identity.

DESPRE RELAȚIILE INTELLECTUALILOR MAGHIARI ȘI ROMÂNI DIN TRANSILVANIA, ÎN SECOLUL AL XVIII-LEA. ROLUL PUBLICAȚIILOR TIPOGRAFIEI UNIVERSITARE DE LA BUDA ÎN ÎNTĂRIREA IDENTITĂȚII NAȚIONALE A ROMÂNILOR

Cuvinte-cheie: *relații româno-maghiare, Lexiconul de la Buda, dicționar, dezvoltare culturală*

Prima parte a studiului prezintă relațiile indirecte ale lui Gh. Șincai, membru al Școlii Ardelene, cu Societatea pentru cultivarea limbii maghiare din Transilvania, respectiv cu secretarul acesteia, Aranka György. Prin prezentarea acestor relații am încercat să arătăm cum au contribuit intelectualii maghiari (Tertina Mihály, Kovachich Márton György) la activitatea științifică a lui Șincai, la numirea acestuia ca cenzor și corector la Tipografia Universitară. A doua parte a studiului prezintă schițat dicționarul poliglot al românilor, acordând atenție sporită rolului acestuia în formarea, întărirea identității naționale.